

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมในยุคปัจจุบัน เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ผู้บริหารการศึกษาจึงให้ความสนใจเรื่องของการปฏิรูปการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการศึกษาเป็นภารกิจสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของเด็กและเยาวชน เป้าหมายการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดี ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนาคุณภาพการศึกษา ในสถานศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน ระดับมัธยมต้น และมัธยมปลาย เพื่อเป็นพื้นฐานการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกระทรวงศึกษาธิการ^๑ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษาไว้ว่า

การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้คู่กับคุณธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และตามมาตรา ๗ ได้กำหนดหลักการจัดการศึกษาไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง^๒

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อพระภิกษุ สามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา^๓ เมื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ได้ทราบว่า พ.ศ.๒๕๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร พระภิกษุได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณร

^๑สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *ประสิทธิภาพการบริหารโรงเรียน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๖๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^๓อเนก ขำทอง, *คู่มือธรรมศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), บทนำ.

ยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็นองค์นักธรรม สำหรับพระภิกษุ สามเณร ขึ้นนวกะทั่วไปคือผู้บวชใหม่ได้รับพระบรมราชานุมัติ ซึ่งปี พ.ศ.๒๔๕๕ ปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับพระภิกษุ สามเณร พ.ศ.๒๔๕๖ ปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่งโดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิทธิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วยเพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส คือตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัธยมศึกษา คือมีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักธรรมชั้นเอก สำหรับพระภิกษุชั้นเถระคือมีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป พ.ศ.๒๔๗๒ หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โทและเอก โดยแม่กองธรรมสนามหลวง ในขณะเดียวกันก็มีฆราวาสเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น^๔ และปี พ.ศ.๒๔๕๒ หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก โดยแม่กองธรรมสนามหลวง ได้จัดการศึกษาแก่พุทธศาสนิกชนรวมทั้งสิ้น ๑,๙๐๖,๘๗๓ คน และในปีการศึกษา ๒๕๕๓ มียอดผู้เข้าสอบธรรมศึกษา จำนวน ๒,๓๐๐,๐๐๐ คน จากสถิติที่มีผู้เข้าสอบธรรมศึกษาเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจเป็นเบื้องต้นว่า ผู้ดำเนินการมีความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และทำหน้าที่ของตนด้วยพุทธธรรมที่ได้ศึกษามา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต อันส่งผลต่อความสามัคคีที่อำนวยผลให้ประเทศชาติ มีความพัฒนาสภาพรืบต่อไป เมื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ถึงคราใด ก็จึกรู้สึก ว่า ผู้ดำเนินการเป็น ๑ ในสองล้าน รูป/คน ที่สอบธรรมเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่ในหลวง เพื่อประโยชน์แก่สังคมอย่างมหาศาล และเพื่อการพัฒนาสภาพของประเทศชาติต่อไป^๕

ปัญหาอุปสรรคการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองภายในประเทศ ส่งผลกระทบต่อประชาชนทุกสาขาอาชีพ นับวันจะเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้น เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาบ้ายมุข ความคิดเห็นขัดแย้งกัน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง เด็กและเยาวชนติดยาเสพติดเป็นต้น เมื่อความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตกเข้ามาอย่างขาดการกั้นกรอง ไม่มีขีดจำกัด ทำให้ความเจริญด้านวัตถุแผ่ขยายเข้ามาสู่สังคม ส่งผลให้ประชาชนหลงกลติดอยู่ในวัตถุนิยมของ จนขาดการใส่ใจด้านจิตใจ สภาพจิตใจของมวลชนตกต่ำและขาดการพัฒนาคุณภาพ ขาดศีลธรรมอันดีงาม สังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุนิยมมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวหาได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงไม่ คนนิยมวัตถุมากขึ้น

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒).

^๕พระพจนารถ ปภาโส, นโยบายและการวางแผน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓.

ก็มีกิเลสมากขึ้น และสิ่งที่ขาดคือศีลธรรม สภาพสังคมพองพະเพราะรับอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามามากเกินไป และคนไทยรับเอาโดยไม่มีพิจารณา^๖

สิ่งสุดท้ายก็คือสังคมปัจจุบันขาดศีลธรรม อบายมุขเข้ามาสัมพันธ์กับเรื่องความฟุ่มเฟือย รวมทั้งยาเสพติดระบาดทั่วไป โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กวัยรุ่นส่งผลให้สังคมเสื่อมโทรม^๗ หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนธรรมศึกษา ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรม ๗ ได้แก่ อัมมัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ อัตถัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักผล อัตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักตน มัตตัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ กาลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ปุริสัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักสังคม ชุมชนในท้องถิ่น และบุคคลัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล^๘

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัย ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเรียนการสอนธรรมศึกษา ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน เนื่องจากการเรียนการสอนธรรมศึกษา เป็นการพัฒนาทรัพยากรไปสู่การสร้างคนที่สมบูรณ์แบบในอนาคต เป็นการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนไปสู่สภาพการณ์อันพึงประสงค์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่อง “การบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ” เพื่อศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรม แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา เพื่อศึกษาการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ นอกจากนี้ ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้บริหารหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเป็นฐานข้อมูลสารสนเทศในการเรียนการสอนธรรมศึกษา ให้มีประสิทธิภาพและเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรม แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา

^๖พุทธทาสภิกขุ, *ท่านพุทธทาสกับการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐.

^๗พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *การพัฒนาจริยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๒.

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ สภาพปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ หลักพุทธธรรม แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา ควรจะมีหลักการอย่างไรบ้าง

๑.๓.๓ การบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ ควรจะเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัย ได้กำหนดขอบเขตการวิจัย คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านประชากร ขอบเขตด้านพื้นที่ และขอบเขตด้านระยะเวลา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

สภาพปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา การบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา สอดคล้องกับแนวคิดพุทธวิธีการบริหาร ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม การเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักสัปปริสรธรรม ๗ ได้แก่ (๑) ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ (๒) อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล (๓) อตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน (๔) มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ (๕) กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม (๖) ปริสสัญญตา ความเป็นผู้รู้จักสังคม และ (๗) ปุคคลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักคบคน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสาร (Documentary research) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๒๐ คน ผู้ให้สัมภาษณ์ (Key informant) โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) และสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๐ รูป/คน

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัย ได้สร้างแบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากร ได้แก่ ผู้บริหาร ครู เจ้าหน้าที่ ผู้ปกครอง และนักเรียน จำนวน

๗๕๐ คน^๙

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การศึกษาวิจัย ได้แก่ กรุงเทพมหานคร และสมุทรปราการ

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัย ได้ศึกษาตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๕๗ จนถึงเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๘ รวมเป็นระยะเวลา ๒๔ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบริหารจัดการ หมายถึงกระบวนการบริหารจัดการ ๕ ด้าน กล่าวคือการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน ธรรมศึกษาให้สอดคล้องตามหลักการบริหารจัดการ ได้แก่

การวางแผน หมายถึงผู้บริหารต้องกำหนดแนวทางการดำเนินงานในปัจจุบันเพื่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการไปสู่ความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต

การจัดองค์การ หมายถึงผู้บริหารต้องมีการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิก และสายบังคับบัญชาภายในองค์การเพื่อการพัฒนาคุณภาพการจัดการที่เหมาะสม

การบริหารบุคคล หมายถึงผู้บริหารต้องมีการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาทรัพยากรบุคคลและการใช้คนให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่การงาน

การอำนวยการ หมายถึงผู้บริหารต้องมีศิลปะในการสร้างความเข้าใจ สร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรให้ทำงานคนเดียวและเป็นทีมงาน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาการจัดการที่ถูกต้อง

การควบคุม หมายถึงผู้บริหารต้องมีการกำกับดูแลการปฏิบัติงานภายในองค์การ รวมทั้งกระบวนการแก้ไขปัญหาอุปสรรคภายในองค์การให้ดำเนินไปตามเป้าหมาย

การเรียนการสอนธรรมศึกษา หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้หลักการพระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ ปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบคือสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม สำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่าธรรมศึกษามีอยู่ ๓ ชั้น ได้แก่ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก

^๙สำนักบริหารงานการมัธยมศึกษาตอนปลาย, แนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมาตรฐานสากล, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๘.

การเรียนการสอนธรรมศึกษาตามหลักสัปติธรรม ๗ ได้แก่ อัมมัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักเหตุ อัตถัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักผล อัตตัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักตน มัตตัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักประมาณ กาลัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา ปริสสัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักชุมชน ปุคคลัญญา หมายถึงความเป็นผู้รู้จักบุคคล

โรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ หมายถึงโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐหรือเอกชน ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ โดยอยู่ในการกำกับดูแลและสังกัดอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ

บุคลากร หมายถึงผู้บริหาร ครู เจ้าหน้าที่ ผู้ปกครอง และนักเรียน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร และสมุทรปราการ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบสภาพปัญหาอุปสรรคการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา

๑.๖.๒ ได้ทราบหลักพุทธธรรม แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษา

๑.๖.๓ ได้ทราบการบริหารจัดการในการเรียนการสอนธรรมศึกษาของโรงเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครและสมุทรปราการ

๑.๖.๔ ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้บริหารหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์เพื่อเป็นฐานข้อมูลสารสนเทศในการการเรียนการสอนธรรมศึกษา ให้มีประสิทธิภาพและเจริญรุ่งเรืองต่อไป